પ્રવચન નં. ૬ ગાથા-૨ રવિવાર, જેઠ સુદ ૧૦, તા. ૧૪-૦૬-૧૯૭૦

ભાવાર્થ ચાલે છે. 'दंसणमूलो धम्मो' એની વ્યાખ્યા ચાલે છે. સમ્યગ્દર્શનનું મૂળ લક્ષણ તો પ્રતીતિ છે. પણ અહીંયાં પ્રતીતિ સીધી જણાય નહિ તેથી એને અનુભૂતિને મુખ્ય ચિહ્ન ગણવામાં આવ્યું છે. સમજાણું કાંઈ? સમ્યગ્દર્શન એ આત્માની અનુભવમાં પ્રતીતિ થવી. શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવ એના સન્મુખ થઈને અનુભવ થઈને સ્વસંવેદન થઈને એમાં પ્રતીતિ થવી એ સમ્યગ્દર્શન. એ સમ્યગ્દર્શન ઓળખાય કઈ રીતે? એમ આમાં ચાલે છે. સીધું તો ઓળખાય નહિ. એ પ્રતીતરૂપ છે. એની સાથે સ્વસંવેદન અનુભૂતિ હોય છે. આનંદના સ્વાદનો અનુભવ હોય છે. અને જ્યાં અનુભૂતિ હોય ત્યાં સમ્યગ્દર્શન હોય. સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યાં અનુભૂતિ હોય. એમ ગણીને સમ્યગ્દર્શનનું અનુભૂતિ મુખ્ય બાહ્ય ચિહ્ન કહેવામાં આવ્યું છે. એનું પ્રતીત લક્ષણ છે એ આ લક્ષણ નહિ. દર્શનની પર્યાયને અનુભૂતિની પર્યાયથી ઓળખવું એ પ્રતીતના લક્ષણથી આ લક્ષણ બીજા ગુણની પર્યાય છે. માટે એને બાહ્ય લક્ષણ કહેવામાં આવ્યું છે. પણ છે ઇ મુખ્ય. ન્યાંથી ચાલ્યું આવે છે ને? છે ઇ મુખ્ય ચિહ્ન. બાહ્યમાં પણ. કેમ?

જ્યાં આત્માની અનુભૂતિ સ્વસંવેદન હોય ત્યાં સમ્યગ્દર્શન હોય જ. અને જ્યાં સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યાં અનુભૂતિ હોય જ. એ સિવાયના બીજા લક્ષણને બાહ્ય ચિહ્ન એકલા કહેવામાં આવ્યા છે.

પ્રશમ. અનંતાનુબંધીના અભાવથી સમભાવ-પ્રશમ દેખાય, તે બાહ્ય ચિહ્ન છે. કેમ? કે એ શ્રદ્ધાનું લક્ષણ પ્રતીત છે અને આ છે ચારિત્રની પર્યાય. ઉપશમ. અને એ ઉપશમ સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યારે હોય અને એ ઉપશમ અમસ્તુ હોય અને સમ્યગ્દર્શન ન હોય. સમજાણું કાંઈ? માટે એને બાહ્ય લક્ષણ ગૌણપણે ગણીને લક્ષણ કહેવામાં આવ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- આ તો બહુ કઠણ લાગે છે.

ઉત્તર :- કઠણ નથી. આ તો જેમ છે એમ એને સમજવું પડે કે નહિ? સમ્યગ્દર્શન સૂક્ષ્મ છે અને પ્રકૃતિના પરિણામ પણ ઉપશમ અને ક્ષયોપશમ થાય એ પણ પુદ્ગલના પરિણામ સૂક્ષ્મ છે. ત્યારે એને જાણવું શી રીતે? એ પ્રશ્ન છે અહીં તો. સમજાણું કાંઈ? અને ન જણાય ને પ્રતીત, નિર્ધાર ન થાય તો સૌ એમ જ ગણે કે અમારે સમકિત નથી, સમકિત નથી, મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. થઈ રહ્યું તો. સમજાય છે કાંઈ?

એથી અહીંયા કહેવામાં આવ્યું કે મુખ્ય ચિહ્ન તો એનું જ્ઞાન છે-અનુભૂતિ, એ જ્ઞાનની પર્યાય દ્વારા સમકિતને ઓળખવું એ વ્યવહાર થયો. એ વ્યવહાર થયો. કારણ કે બીજા ગુણની પર્યાય દ્વારા બીજા ગુણની પર્યાય ઓળખવી એ વ્યવહાર થયો. પણ એ વ્યવહાર એવો હોય છે. સેઠી!

મુમુક્ષુ :- ... ક્યાંક વ્યવહારનું...

ઉત્તર :- વ્યવહાર અભૂતાર્થ હોવા છતાં.. એય..! .. વ્યવહાર તો તમે અભૂતાર્થ કહો છો. એ તો ત્રિકાળની અપેક્ષાએ અભૂતાર્થ છે. આશ્રયની અપેક્ષાએ. પણ એ પર્યાય જે છે, એ જ્ઞાનમાં જ્ઞેય આ આવ્યું આત્મા એ ખ્યાલ આવ્યો તે બરાબર આવ્યો છે. એ જ્ઞાન દ્વારા સમકિતને પ્રતીતને ઓળખવી એનું નામ અહીંયાં વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? બીજા ગુણની પર્યાય દ્વારા બીજા ગુણની પર્યાયને ઓળખવી એ જ વ્યવહાર અને એ વ્યવહારને પણ ભગવાને કહ્યું છે. એમ ત્રણ-ચાર ઠેકાણે લખ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર એટલે સાચું નહિ.

ઉત્તર :- સાચું નહિ એટલે એ પ્રતીતનું લક્ષણ નથી. સમ્યગ્દર્શનનું લક્ષણ નથી માટે સાચું નહિ. પણ સાથે હોય છે માટે એને અવિનાભાવ ગણીને મુખ્ય બાહ્ય લક્ષણ કહેવામાં આવ્યું છે. આમ છે. પંડિતજી!

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્દર્શન થયે આદરણીય...

ઉત્તર :- આદરણીયની વાત અહીં ક્યાં છે? અહીં તો ઓળખવા માટે વ્યવહાર કહ્યો.

આઠમી ગાથામાં કહ્યું કે વ્યવહારથી આ આત્મા દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય એ આત્મા. એમ વ્યવહારથી દ્રવ્યને જણાવ્યું. પણ એ વ્યવહાર આદરણીય છે એમ નહિ. સમજાણું કાંઈ? એ વ્યવહારથી જણાયો કે આ આત્મા, જે દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય તે આત્મા. એવો વ્યવહાર કર્યો. તો વ્યવહાર તો અભૂતાર્થ છે, પણ એ દ્વારા ઓલું જાણ્યું ત્યારે એને વ્યવહાર કહેવામાં આવ્યો. એટલે અભૂતાર્થ હોવા છતાં એને છોડીને જ્યારે જાણે છે, જ્ઞાયકમાત્ર આત્મા (છે), ત્યારે પેલા અભૂતાર્થથી ભૂતાર્થને જાણ્યો એમ વ્યવહારે કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- ઘણું લાંબુ થઈ ગયું.

ઉત્તર :- એવું છે, વસ્તુનું સ્વરૂપ એવું છે. એમાં બીજી રીતે કાંઈ (થાય એવું નથી). સમજાણું કાંઈ? એને માટે તો પાના કેટલા ભર્યા છે.

મુમુક્ષુ :- ઇ કરતાં તો આપ સહેલું કહો છો, આનંદ હોય તો સમકિત હોય..

ઉત્તર :- ના, ના. એમ હોય? આનંદ હોય તો સમકિત હોય પણ એ આનંદની પર્યાય ભિન્ન છે, સમકિતની પર્યાય ભિન્ન છે. એટલે આનંદ હોય તો સમકિત હોય, ઇ બેય એક છે? માટે એને બતાવવું જોઈએ બરાબર કે આ વ્યવહાર છે. એય...! સમજાણું કાંઈ? 'શશીભાઈ'! સમજાય છે કે નહિ? આ બધું ઝીણું આવું આવ્યું છે. 'સમયસાર'માં તો સીધું હતું. આ ઇ જ જાત છે. એને પોતાને ભાન થાય કે નહિ, અને ભાન ન થાય તો સંદેહ રહ્યા કરે કે આ તો સમકિતી નથી. એટલે

થઈ રહ્યું. એ તો બધા મિથ્યાત્વ (છે). મુનિનો વ્યવહાર જ બધો મિથ્યાત્વમાં થાય. સેઠી! આ બધું સમજવું પડશે, એમ કહે છે.

પ્રશમ લક્ષણ છે ઇ બાહ્ય છે, મુખ્ય નહિ. મુખ્ય લક્ષણ અનુભૂતિ. કેમકે એ હોય જ ત્યાં, માટે. અને પ્રશમ હોય ત્યાં સમકિત હોય પણ ખરું અને સમકિત ન હોય અને પ્રશમ હોય. માટે તે પ્રશમને બાહ્ય, મુખ્ય નહિ પણ ગૌણ બાહ્ય ચિહ્ન ગણવામાં આવ્યું છે. લ્યો! એને પોતાને ખાત્રી થવી જોઈએ ને. કઈ રીતે ખાત્રી થાય? સમજાણું કાંઈ? આમ તો સમ્યગ્દર્શનના પરિણામ તો સૂક્ષ્મ કેવળીગમ્ય છે, એમ કહ્યું. ત્યારે એને ગમ્ય શી રીતે થાય? સેઠી!

મુમુક્ષુ :- મુખ્ય કારણ શું?

ઉત્તર :- મુખ્ય કારણ નહિ, મુખ્ય ચિહ્ન. અહીંયાં શબ્દ ફરવો ન જોઈએ.

આત્મા વસ્તુ સ્વભાવનો પિંડ ચૈતન્યપ્રભુ, એની સાવધાની અંતરમાં થઈને જે પ્રતીતિ થઈ એ પ્રતીત તે ખરું સમ્યગ્દર્શનનું લક્ષણ. પણ એ પ્રતીત છે એ તો નિર્વિકલ્પ છે. એ નથી જાણતી પોતાને, નથી જાણતી પરને. ત્યારે હવે એને પ્રતીતને જ્ઞાનમાં જાણવું શી રીતે? સમજાણું કાંઈ?

એ આત્મા રાગની એકતામાં હતો ત્યારે તે દુઃખનું વેદન હતું. મિથ્યાત્વમાં. સમજાણું કાંઈ? આનંદસ્વરૂપ હોવા છતાં રાગનો વિકલ્પ છે, સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિકલ્પ, એ હું છું. કે આ અસ્તિત્વ આખું છે એ પ્રતીતમાં ન આવ્યું, એટલે એની પ્રતીતમાં એ રાગ હું છું, એવું પ્રતીતમાં આવ્યું. એ મિથ્યાત્વભાવમાં રાગનું વેદન તે દુઃખનું છે. હવે કહે છે કે મિથ્યાત્વ જઈને સમકિત થયું એનું લક્ષણ શું? શી રીતે ઓળખવું?

તો કહે છે કે, રાગની એકતા જ્યાં ગઈ ત્યાં સ્વભાવની એકતા થઈ, તો રાગ વિનાનો જે શુદ્ધ આનંદ સ્વભાવ એમાં એકતા થતાં પ્રતીત થઈ, પણ પ્રતીત સીધી જણાય નહિ. માટે આનંદના વેદનથી (જાણ્યું કે) આ આનંદ થયો. એ પર્યાય છે પ્રતીતથી જુદી, પણ આ આનંદ છે, એમ પ્રતીતિ થઈ એને એનું જ્ઞાન વ્યવહારે મુખ્ય બાહ્ય ચિહ્નથી જાણવામાં આવે. આટલી વાત છે. એ.. 'અમરચંદભાઈ'! આવું ઝીણું બહુ. સમજાણું કાંઈ? હેં?

માથે આવ્યું ને? જુઓને! પેલી બાજુ આવ્યું, આઠમે પાને. **'ઉસ ચિહ્નકો હી સમ્યક્ત્વ કહના સો વ્યવહાર હૈ.'** આઠમે પાને હેઠે આવ્યું હતું. ઇ જુદું હશે કાંઈક. આ જૂનાની વાત છે. કહે છે, જુઓ! **'મિથ્યાત્વ અનંતાનુબંધીકે અભાવસે સમ્યક્ત્વ હોતા હૈ ઉસકા ચિહ્ન હૈ; ઉસ ચિહ્નકો હી સમ્યક્ત્વ કહના સો વ્યવહાર હૈ. ઉસકી પરીક્ષા સર્વજ્ઞકે આગમ, અનુમાન તથા સ્વાનુભવ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ ઇન પ્રમાણોંસે કી જાતી હૈ.'** ત્રણ પ્રકાર લીધા. એ વાત આપણે આવી ગઈ છે.

'ઇસીકો નિશ્ચય તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન ભી કહતે હૈં.' સ્વરૂપનો અનુભવ થઈને પ્રતીત થઈ, તે નિશ્ચય તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન પણ એને કહેવામાં આવે છે. હવે વ્યવહાર તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન છે ઇ બાહ્ય ચિહ્ન છે, એમ કહ્યું પાછું. આ નિશ્ચય તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન. સમજાણું કાંઈ? અને આ બાજુ કહ્યું, જુઓ! **'વહાં અપની પરીક્ષા તો અપને સ્વસંવેદનકી પ્રધાનતાસે હોતી હૈ ઔર પરકી પરીક્ષા તો પરકે**

અંતરંગમેં હોનેકી પરીક્ષા પરકે વચન, કાયકી ક્રિયાકી પરીક્ષાસે હોતી હૈ યહ વ્યવહાર હૈ,...' દેખો! જ્ઞાનથી પરને જાણવું અને જ્ઞાનથી સમકિતને જાણવું એ વ્યવહાર છે. બહુ સરસ સ્પષ્ટ લખ્યું છે. એને પોતાને ખાત્રી થાય એનો કાંઈ ઉપાય છે કે નહિ? કહે છે. સમજાણું?

'પરમાર્થ સર્વજ્ઞ જાનતે હૈં.' કારણ કે પૂર્ણ પર્યાયનું લક્ષણ તો તદ્દન સર્વજ્ઞ જાણે. **'અનેક લોગ કહતે હૈં કિ-સમ્યક્ત્વ તો કેવલીગમ્ય હૈ, ઇસલિયે અપનેકો સમ્યક્ત્વ હોનેકા નિશ્ચય નહીં હોતા, ઇસલિયે અપનેકો સમ્યગ્દષ્ટિ નહીં માન સકતે. પરંતુ ઇસ પ્રકાર સર્વથા એકાંતસે કહના તો મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈ,...'** એમ ન હોઈ શકે. એના પછી છે ને? એ માટે અહીં પરીક્ષા અનુભૂતિથી કરવી અને બીજા બાહ્ય લક્ષણો છે એનાથી પણ સમકિતને જાણવું, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? આ તો મૂળ ચીજ છે. 'दंसणमूलो धम्मो'. એનાથી આ વાત ચાલે છે.

મુમુક્ષુ :- એટલે અનુભૂતિ તત્કાલ હો જાતા હૈ.

ઉત્તર :- તત્કાલ હો જાતા હૈ. પણ ઇ અનુભૂતિથી સમકિતને જાણવું એ પણ વ્યવહાર થયો. આહાહા..! બીજી પર્યાયથી બીજી પર્યાયને જાણવી એ જ વ્યવહાર. એને સ્વથી જાણવું એ નિશ્ચય.

મુમુક્ષુ :- સવિકલ્પ અવસ્થામાં જણાય.

ઉત્તર :- સવિકલ્પ નહિ. એ કાળે અનુભૂતિ છે તે વખતે એને આનંદનો સ્વાદ છે માટે સમકિત છે એમ વિચાર કરતાં જણાય. બાકી તો પ્રતીતમાં આવ્યું જ છે ને કે આ તો વસ્તુ આનંદ જ છે. આહાહા..! ઝીણી વાત બહુ. સમજાણું કાંઈ? રાગની એકતામાં જે દુઃખ હતું, આકુળતા હતી, મિથ્યાત્વમાં, એ ટળીને સ્વભાવ સન્મુખ થઈને સમ્યક્ થતાં એ આકુળતા એકતાની તો ગઈ. ત્યારે એના સ્થાનમાં અનાકુળતા આનંદનો આશ્રય આવે કે નહિ અંદરથી? મૂળ એ જ લક્ષણ છે ખરું, અનુભવ એ જ વસ્તુ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

પછી તો કહ્યું, **'તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન તો બાહ્ય ચિહ્ન હૈ.'** જુઓ! **'તથા તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન તો બાહ્ય ચિહ્ન હૈ.'** ઇ તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન કોણ? ભેદરૂપ. પહેલું તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન હતું એ નિશ્ચય. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- નિશ્ચયનું ચિહ્ન વ્યવહાર.

ઉત્તર :- નિશ્ચયનું ચિહ્ન વ્યવહાર એટલે શું? પરપર્યાય ઇ અપેક્ષાએ વ્યવહાર. પર્યાય છે ઇ તો એની જ્ઞાનની નિશ્ચય (પર્યાય છે), પણ એ જ્ઞાનની પર્યાય દ્વારા પ્રતીત ઓળખવું એ વ્યવહાર (છે). સમજાણું કાંઈ? એનાથી એને જાણવું એ તો નિશ્ચય (છે). એનાથી પ્રતીતને જાણવું તે વ્યવહાર. ભારે વાત! 'દાસ'! એવો માર્ગ છે, ભાઈ! ધીરેથી સમજવા જેવી વાત છે. સમજાણું કાંઈ? કેટલા વાક્ય ભર્યા છે, જુઓ!

મુમુક્ષુ :- ... સો નિશ્ચય ઔર પ્રતીતકો જાનના વ્યવહાર.

ઉત્તર :- જ્ઞાનકો, જ્ઞાનકો જાનના વહ તો નિશ્ચય હુઆ. પણ જ્ઞાનની પર્યાય દ્વારા પ્રતીતને જાણવી એ વ્યવહાર થયો. આનંદને જાણવો એ જ્ઞાનની પર્યાયથી જણાય છે. પણ આનંદમાં જાણવાનો ભાવ-સ્વભાવ ક્યાં છે? સ્વપરપ્રકાશક્તિ એક જ્ઞાન જ છે. બાકી બીજી બધી

શક્તિઓ-ગુણ છે એ તો અસ્તિપણે અસ્તિત્વપણે રહેલી છે. સત્તાપણે. પણ પોતે અને પરને જાણવું એ એનો સ્વભાવ નથી. એથી અહીં જ્ઞાનપ્રધાનથી જ્ઞાનને જ્ઞાનથી જાણવું એ નિશ્ચય થયું. વેદન. જ્ઞાનથી પ્રતીતને જાણવું એ વ્યવહાર થયો અહીં તો.

ભાઈ કહે છે, આ બહારનો વ્યવહાર નથી. આ ક્રિયા, દયા, દાનનો વ્યવહાર ઇ નહિ. દયા, દાનના પરિણામ એ વ્યવહાર, એ નહિ. આ તો અંદર ઓળખવાની અપેક્ષાનો વ્યવહાર થયો. શું કીધું વળી? એમ કે, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ જે છે એનાથી ઓળખવું એમ રહ્યું નથી, એ તો વસ્તુ જ નથી એનામાં. આ તો એનામાં છે. જ્ઞાનની અનુભૂતિ અને દર્શનની પ્રતીત છે. સમજાણું કાંઈ? ઝીણું બહુ આવ્યું. એ.. 'પ્રવીણભાઈ'! માર્ગ તો જુઓને..

બાપુ! વસ્તુ છે કે નહિ? અને વસ્તુનું સ્વરૂપનું જ્યાં અંદર ભાન થઈને પ્રતીતિ થઈ એ પ્રતીતિ તો સીધી જણાય એવી નથી. કારણ કે પ્રતીતિમાં જાણવાનો સ્વભાવ નથી. તે પ્રતીતિ સ્વને ન જાણે, તે પ્રતીતિ પરને ન જાણે. કોઈપણ જાણવાની વાત છે એ જ્ઞાન દ્વારા જ જણાય. 'પંચાધ્યાયી'માં લીધું છે એક ઠેકાણે. કોઈપણ ગુણની વ્યાખ્યા કરવી હોય (એ) જ્ઞાન દ્વારા (કરાય છે). એનું કારણ છે જ્ઞાન. આ પ્રતીત, આ આનંદ એ બધું જ્ઞાન દ્વારા જ જણાય, કહેવાય. બીજી શી રીતે થાય? 'પંચાધ્યાયી'એ બહુ સરસ વાત લીધી છે. 'પંચાધ્યાયી'નું જ આ બધું થોડું લીધું છે. આ બાહ્ય ચિહ્ન, આ 'પંચાધ્યાયી'માં વાત છે. પહેલું સમજાય એવું છે એમ મગજમાં રાખવું.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- વ્યવહાર કહ્યો ને. સમજાણું કાંઈ? એ વ્યવહાર સિવાય બીજો કોઈ આશરો નથી. એટલે ઇ કહે છે, સર્વજ્ઞે પણ વ્યવહારનો આશ્રય કીધો છે. એટલે શું? એક ગુણની પર્યાય બીજાને જાણે ઇ.

મુમુક્ષુ :- એ સવિકલ્પ દશામાં આવે કે નિર્વિકલ્પમાં?

ઉત્તર :- એ તો સવિકલ્પ હોય તોપણ જ્ઞાનથી પ્રતીતને જાણે છે, વિકલ્પને નહિ. નિર્વિકલ્પમાં તો ખબરેય નથી, એ તો પોતે વેદનમાં છે. સમજાણું કાંઈ? પણ સવિકલ્પતા આવી ત્યારે પણ જાણવાથી જ્ઞાનની પર્યાયથી પ્રતીત જણાય છે. વિકલ્પથી તો છે જ નહિ. એ પશ્ન છે જ નહિ અહીં. સમજાણું કાંઈ? આવું ઝીણું છે. આહા..!

તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન બાહ્ય છે. કહ્યું ને? રુચિ, શ્રદ્ધા અને પ્રતીતિ. પ્રતીતિ પણ લીધી, જુઓ! ઇ. અંદર. ઇ પ્રતીતિ બાહ્ય લક્ષણ છે. એની જે મૂળ પ્રતીતિ છે એ નહિ અહીં. શ્રદ્ધા, રુચિ, પ્રતીતિ. **'જૈસે સર્વજ્ઞને કહે હૈં તદ્નુસાર અંગીકાર કરના ઔર ઉનકે આચરણરૂપ ક્રિયા,..'** શુભ વિકલ્પ. **'ઇસ પ્રકાર શ્રદ્ધાનાદિક હોના સો સમ્યક્ત્વકા બાહ્ય ચિહ્ન હૈ.'** 'પંચાધ્યાયી'ની શૈલી છે. સીધુ 'પંચાધ્યાયી' આખું વાંચવું કઠણ પડે. થોડું આમાં આવ્યું. આ જાતની શૈલીમાં. હવે અહીં તો આપણે અહીં આવ્યું છે, જુઓ!

'જીવાદિ પદાર્થોંમેં અસ્તિત્વભાવ સો આસ્તિક્યભાવ હૈ.' આ બાહ્ય લક્ષણ છે. પ્રતીતિ

અંદરની છે ઇ તો નિશ્ચય લક્ષણ છે. આ આખી વસ્તુ અખંડ આવી છે, એવી પ્રતીતિ તેનું નિશ્ચય લક્ષણ છે. પણ આ આસ્થા થવી કે આ છે, જીવ છે, અજીવ છે, જ્ઞાનપર્યાય છે વગેરે. **'જીવાદિ પદાર્થોંમેં અસ્તિત્વભાવ સો આસ્તિક્યભાવ હૈ.'** અસ્તિત્વભાવ છે તે આસ્તિક્યભાવ છે.

'જીવાદિ પદાર્થોંકા સ્વરૂપ સર્વજ્ઞકે આગમસે જાનકર ઉનમેં ઐસી બુદ્ધિ હો કિ-જૈસે સર્વજ્ઞને કહે વૈસે હી યહ હૈ-અન્યથા નહીં હૈ વહ આસ્તિક્ય ભાવ હૈ. ઇસપ્રકાર યહ સમ્યક્ત્વકે બાહ્ય ચિહ્ન હૈં.' તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન, પ્રશમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા, આસ્થા એ બધા બાહ્ય લક્ષણ છે. કારણ કે પર્યાય ભિન્ન છે. આ પર્યાય ચારિત્રની પર્યાય લીધી. સમજાણું કાંઈ? પણ પ્રશમ આદિમાં સમ્યગ્દર્શન હોય પણ ખરું અને ન હોય ત્યાં આવા ભાવ હોય છે. અજ્ઞાનીને પણ, બાહ્ય. તેથી એને બાહ્ય લક્ષણ કહેવામાં આવ્યું અને અનુભૂતિને અભ્યંતરનું મુખ્ય ચિહ્ન કહેવામાં આવ્યું. સમજાણું કાંઈ?

આ કંઈ મોટી સભાનો વિષય નથી. મોટી સભા જાજી હોય. 'રાજકોટ'માં આ માંડે તો કહે, આ બધું શું છે? ત્યાં તો અમુક શૈલી ચાલે. સ્થૂળમાં પકડે નહિ ત્યાં વળી આ... એક તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન નિશ્ચય છે અને એક તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન વ્યવહાર છે. એક આસ્થા અંદર પ્રતીતિ તે નિશ્ચય છે અને નવની પ્રતીતિનું લક્ષણ એનું બાહ્ય લક્ષણ કીધું છે. શું કહે છે આ પણ?

મુમુક્ષુ :- ઘડીકમાં આમ, ઘડીકમાં આમ.

ઉત્તર :- ના, ઘડીકમાં એમ નહિ. આ વળી ઠીક કહે છે. જે અપેક્ષાએ પહેલું કહ્યું હતું એથી બીજી અપેક્ષા છે, એમ એનું ઘડીકમાં આમ ને ઘડીકમાં આમ. ખ્યાલ આવે ને જોવે છે ને. ભાઈ બોલે તો આ પણ બોલે ને. કહો, સમજાણું કાંઈ? એનો પહેલો ખ્યાલ તો કરે કે આ એની વિધિ અને આ એની રીત છે. બીજી રીત થઈ શકતી નથી.

વળી **'સમ્યક્ત્વકે આઠ ગુણ હૈં :- સંવેગ,...'** મોક્ષની અભિલાષ. કારણ કે સ્વભાવની અભિલાષા તે સંવેગ. **'નિર્વેદ,...'** બાહ્યથી હઠી જવું, રાગ આદિથી હઠી જવું એ નિર્વેદ. **'નિંદા,...'** એવો એક બાહ્ય ભાવ છે. જે રાગાદિ થાય અંદરમાં.. આહા..! વિષયવાસના, લડાઈનો ભાવ ધર્મીને પણ હોય. એની એને નિંદા આવે. એવો એક બાહ્ય ભાવ, સમકિતીનું બાહ્ય લક્ષણ કહેવામાં આવે છે. **'ગર્હા,...'** ગુરુની સાથે ગર્હણા કરવી. ઓહો...! આવા નિર્વિકલ્પ આનંદનું ભાન હોવા છતાં આ એક વૃત્તિ ઉઠે છે, જે સાધારણ માણસને કહેતાં માણસને શંકા પડી જાય. આ? એવો એક ભાવ સમકિતની દશામાં પણ આવે છે. એય..! એને જાતે નિંદવો એ નિંદામાં જાય છે અને ગુરુ પાસે નિંદવો એ ગર્હામાં જાય છે. એવો એક ભાવ હોય છે.

મુમુક્ષુ :- એને ગુણ કીધો.

ઉત્તર :- ગુણ શબ્દે એ પર્યાયનો આવો એક ભાગ છે, એને ગુણ (કીધો). ગુણ એટલે એ ત્રિકાળી ગુણ ક્યાં છે? સાચો ગુણ પણ ક્યાં છે? એવી એક સ્થિતિ ઊભી હોય છે એવું એને એનાથી જણાય તેથી એને ગુણ કહ્યો. એનાથી બાહ્ય લક્ષણ જણાય કે આ સમકિત છે, માટે એને ગુણ કહ્યો. ગુણતે ઇતિ ગુણ. પૃથક્ કરવું, પરથી પૃથક્ કરવા માટે ગુણ કહેવામાં આવે છે. એમ

છે. ગુણનો અર્થ આવે છે કે નહિ? આવે છે, 'પ્રવચનસાર'માં આવે છે, 'તત્ત્વાર્થસાર'માં આવે છે. 'તત્ત્વાર્થસાર'માં લીધું છે. ગુણ કેમ? કે ઇ બીજાથી પૃથક્ કરે છે, પૃથક્ કરે છે. આત્માને જ્ઞાન દ્વારા રાગથી, પરથી પૃથક્ કરે છે માટે એને ગુણ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

એમ આ પણ બાહ્ય લક્ષણો કહ્યા ને? આઠ ગુણ. એ જાતનું પરથી મિથ્યાત્વભાવથી પૃથકપણું બતાવે છે એટલે એને ગુણ કહ્યા. ગુણ (એટલે) મૂળ ગુણ નથી તેમ પર્યાય તદ્દન નિર્મળ છે એમ નથી. પણ આ જાતનો એક ભાગ હોય છે.

'ઉપશમ,...' ઇ પ્રશમમાં આવી ગયું. **'ભક્તિ,...'** એમાં આગળ લેશે. સંવેગમાં સમાઈ જશે. **'વાત્સલ્ય,...'** સંવેગમાં સમાઈ જશે. **'અનુકમ્પા.'** એ પણ પ્રશમભાવ છે ને એની સાથે અકષાયભાવ હોય છે એને અહીં અનુકંપા કહેવામાં આવે છે. એ પણ પ્રશમમાં સમાય જશે. **'યહ સબ પ્રશમાદિ ચારમેં હી આ જાતે હૈં.'** આ આઠેય, હોં! **'સંવેગમેં નિર્વેદ, વાત્સલ્ય ઔર ભક્તિ યે આ ગયે તથા પ્રશમમેં નિન્દા, ગર્હા આ ગઈ.'** એમાં છે, એક ગાથા છે. 'પંચાધ્યાયી'ની ગાથા છે.

હવે આ ચાલતી ખ્યાલમાં આવે એવી વાત. ખ્યાલમાં આવે એવી ઓલી હતી પણ જરી સૂક્ષ્મ (હતી). કોઈવાર વાંચન આવે ને. આ વાંચન કંઈ હર વખતે હોય છે. 'સમયસાર'નું વાંચન તો ઘણી વાર ઘણા પ્રકારે (આવ્યું હોય). ઇ ચાલતું હોય તો પૂર્વે ચાલી ગયું હોય એ માહ્યલી વાત પણ એમની સાથે મેળ આવે એટલે એને જરી ઠીક લાગે. આ તો કોઈ વાર આવે. એટલે સમજવા માટે ધ્યાન રાખવું પડે.

'સમ્યગ્દર્શનકે આઠ અંગ કહે હૈં.' હવે સમ્યગ્દર્શન છે તો પ્રતીત પર્યાય, એના આઠ પ્રકાર, એના લક્ષણના (કહે છે). **'ઉન્હેં લક્ષણ ભી કહતે હૈં ઔર ગુણ ભી.'** લ્યો. અંગ, લક્ષણ અને ગુણ ત્રણ પ્રકારે કહ્યા. સમકિતના નિઃશંક આદિ આઠ (અંગ) આવે છે ને? **'નિઃશંકિત, નિઃકાંક્ષિત, નિર્વિચિકિત્સા, અમૂઢદૃષ્ટિ, ઉપગૂહન, સ્થિતિકરણ, વાત્સલ્ય, પ્રભાવના.'**

'વહાં શંકા નામ સંશયકા ભી હૈ ઔર ભયકા ભી.' શંકા નામ સંશય અને ભય, બેય શંકાના અર્થમાં આવે છે. **'વહાં ધર્મદ્રવ્ય, અધર્મદ્રવ્ય, કાલાણુદ્રવ્ય, પરમાણુ ઇત્યાદિ તો સૂક્ષ્મવસ્તુ હૈં, તથા દ્વીપ, સમુદ્ર, મેરુપર્વત આદિ દૂરવર્તી પદાર્થ હૈં,...'** નજીક ક્ષેત્રમાં નથી. એમ. પરમાણુ પણ જરી છે નજીકમાં પણ દૂર છે ને ? પોતાને ન જણાય એવા. **'તથા તીર્થંકર, ચક્રવર્તી આદિ અંતરિત પદાર્થ હૈં; વે સર્વજ્ઞકે આગમમેં જૈસે કહે હૈં વૈસે હૈં યા નહીં હૈ?'** એવો સંશય (થાય) એને શંકા કહે છે. અને એમાં ભય થાવો કે આવું ન હોય, આવું ન હોય. શંકાને ભય પણ કહે છે. **'અથવા સર્વજ્ઞદેવને વસ્તુકા સ્વરૂપ અનેકાન્તાત્મક કહા હૈ સો સત્ય હૈ યા અસત્ય? ઐસે સન્દેહકો શંકા કહતે હૈં.'**

મુમુક્ષુ :- ભગવાને કીધું એ તો સાચું જ હોય ને.

ઉત્તર :- સાચું હોય પણ એ સાચું શી રીતે એ એના ખ્યાલમાં આવવું જોઈએ ને. ઊંડે ઊંડે

સંશય રહે અને આમ કહે, સર્વજ્ઞ ભગવાને કીધું ઇ સાચું. સમજાણું? ભગવાન જ્ઞાનમાં એક સમયની પર્યાયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક પૃથક્ પૃથક્ અનંતના અનંત ભેદને પૃથકપણે જાણ્યું છે. એવો જ પર્યાયનો એનો સ્વભાવ છે. એણે જાણ્યું તે સત્ય છે એવું અંદરમાં નિઃસંદેહપણે બેસવું. અને સંદેહ રહેવો તે સંસાર છે. સમજાણું કાંઈ?

'જિસકે યહ ન હો ઉસે નિઃશંકિત અંગ કહતે હૈં.' એ શંકા ન હોય એને નિઃશંક કહેવામાં આવે છે. નિઃશંકતા, સ્વરૂપની નિઃશંકતા. એ નિઃશંક આવે છે ને? 'નિયમસાર'માં (આવે છે). ૩૮. ૩૮ ને? પાંચમી ગાથા. **'આપ્ત એટલે શંકારહિત. શંકા એટલે સકળ મોહરાગદ્વેષાદિક (દોષો).'** સકળ રાગ, દ્વેષ, મોહ બધો દોષ. સમજાય છે? અને એ દોષને શંકા કીધું અને શંકારહિત તે આપ્તપુરુષ હોય છે. આપ્તની શ્રદ્ધા કરનારો પણ એવી શંકારહિત હોય છે. સમજાણું કાંઈ? ઇ પાંચમી છે, હોં!

'સંદેહકો શંકા કહતે હૈં. જિસકે યહ ન હો ઉસે નિઃશંકિત અંગ કહતે હૈં. તથા યહ જો શંકા હોતી હૈ સો મિથ્યાત્વકર્મકે ઉદયસે (ઉદયમેં યુક્ત હોનેસે) હોતી હૈ;...' સંદેહ સ્વભાવથી વિરૂદ્ધ ભાવ છે એ અજ્ઞાનને કારણે હોય છે. મિથ્યાત્વ કર્મનું નિમિત્ત છે, એમ કહે છે. **'પરમેં આત્મબુદ્ધિ હોના ઉસકા કાર્ય હૈ.'** શંકાનું કાર્ય શું છે? પર વિષે આત્મબુદ્ધિ થવી. સત્‌ની શ્રદ્ધામાં શંકા એટલે અસત્‌ની શ્રદ્ધા છે. ઇ પરમાં આત્મબુદ્ધિ છે. એને શંકા કહેવામાં આવે છે.

'જો પરમેં આત્મબુદ્ધિ હૈ સો પર્યાયબુદ્ધિ હૈ...' એ રાગાદિમાં સર્વજ્ઞ સ્વભાવે કહેલો જે આત્મા, એની જેને શંકા છે, એ શંકાવાળો... શું કીધું? એને પરમાં આત્મબુદ્ધિ છે. સ્વમાં સ્વબુદ્ધિ જો હોય તો એને શંકા હોઈ શકે નહિ. બધા 'રાજકોટ'ના આવી ગયા? પુસ્તકો આવી ગયા છે? કાલે? આવી ગયા? શું કીધું?

શંકા તે મિથ્યાત્વકર્મના ઉદયથી. અને તેમાં આત્મબુદ્ધિ થવી એ કાર્ય છે. શંકામાં પરમાં આત્મબુદ્ધિ (હોય). સ્વની આત્મબુદ્ધિ હોય તો નિઃશંકપણે ત્યાં હોય. શંકામાં કંઈ પણ વિકલ્પ આદિમાં ભગવાને એમ કહ્યું નથી કે વિકલ્પ એનો છે. સમજાણું? એવા સર્વજ્ઞે કહેલી વાતમાં ઊંડે ઊંડે એને શંકા એટલે પરને પોતાના માનવાનો ભાવ (રહેવો), એ શંકાનું કાર્ય (છે). સમજાણું કાંઈ?

અને એનો અર્થ **'જો પરમેં આત્મબુદ્ધિ હૈ સો પર્યાયબુદ્ધિ હૈ...'** શેમાં? પર વિષે. સ્વ વસ્તુ અખંડ આત્મદ્રવ્ય, એની જે પ્રતીતિ એ તો નિઃશંક થયો. એ તો નિઃશંક પર્યાય થઈ અને આ શંકા-પરમાં પોતાની બુદ્ધિ, એ પર્યાયબુદ્ધિવાળાને એ પર્યાય હોય છે. રાગ આદિ હું, શરીર આદિ હું. સર્વજ્ઞ સ્વભાવી આત્મા એવું સર્વજ્ઞે કહેલું તત્ત્વ, એમાં જેને શંકા છે, એને કહે છે કે પરબુદ્ધિ પરમાં જ પોતાપણું માનવાનો ભાવ છે. અને એનું નામ જ પર્યાયબુદ્ધિ કહેવામાં આવે છે. ભારે વાત કરી છે. એય..! આ થઈ રહ્યા છે, પુસ્તક મળતાં નથી. નહિતર તો અત્યારે ઘણા ખપે. વાંચતા હોય ત્યારે ઘણા ખપે. આ 'હિંમતભાઈ'એ તો તૈયાર કર્યા નથી. આવે ત્યારે થાય ને.

અહીં કહે છે, અહીં શું નાખવું છે પાછું? ભય નાખવો છે. શંકામાંથી ભય કાઢવો છે. શંકાનું

નામ ભય પણ છે. એમ કેમ છે? કહે છે કે શંકાવાળાને પરમાં પોતાની બુદ્ધિ છે એનું નામ શંકા. અને પરમાં પોતાની બુદ્ધિ છે એ પર્યાયબુદ્ધિવાળાને હોય છે. પર્યાયબુદ્ધિ એટલે રાગ અને શરીર મારું, એને ભય હોય છે. ભયની વ્યાખ્યા આ. સમજાણું કાંઈ? અરે..! ભારે વાતું, ભાઈ! ...સાંભળવું તો જોઈએ કે નહિ? ઘણા વર્ષ થઈ ગયા ને. (સંવત) ૨૦૧૮ની સાલમાં કારતકે પૂરું થયું હતું. સાડા સાત વર્ષ થયા.

કહે છે, શંકા એટલે સર્વજ્ઞે કહેલા તત્ત્વોની શંકા એટલે એને સ્વનું સ્વ અને પરની બુદ્ધિની ભિન્નતાનું ભાન નથી. એથી પરને પોતાનું માને એને અહીં શંકા (કહે છે). ઇ શંકાનું એ કાર્ય છે. અને એ શંકા પર્યાયબુદ્ધિ એટલે શરીર આદિ મારું, રાગ મારો એને હોય છે અને તેથી શરીર ને રાગ મારો, એને ભય થયા વિના રહેતો નથી. આ રહેશે તો? આ જાશે તો? સમજાણું કાંઈ?

'ઔર પર્યાયબુદ્ધિ ભય ભી ઉત્પન્ન કરતી હૈ.' દેખો! આમ અસ્તિત્વનું નિઃશંકપણું નથી એટલે આમ શંકા થઈ. શંકામાં તો પરબુદ્ધિ થઈ. પરબુદ્ધિ એ પર્યાયબુદ્ધિ. પર્યાય એટલે શરીર મારું. એવી બુદ્ધિ એની શંકાવાળાને થાય છે. નિઃશંકવાળાને તો આખો આત્મા અખંડ આનંદ છું, એ નિઃશંકતા છે. સમજાણું કાંઈ? શંકામાં અખંડ દ્રવ્ય સ્વભાવ છે એ પ્રતીતમાં નથી. નિઃશંકતામાં એ નથી એટલે એ શંકામાં આવ્યો છે. સ્વદ્રવ્યના પરિપૂર્ણની પ્રતીતિ વિનાનો પરવસ્તુ મારી, એવી શંકાના ભાવમાં આવ્યો છે. એનું કાર્ય-શંકાનું કાર્ય આ છે. અને એ પર્યાયબુદ્ધિવાળાને (હોય છે). પર્યાયબુદ્ધિવાળાને ભય હોયા વિના હોતો નથી. શરીર મારું જાશે તો? આમ થાશે તો? સમજાણું કાંઈ? **'પર્યાયબુદ્ધિ ભય ભી ઉત્પન્ન કરતી હૈ.'**

'શંકા ભયકો ભી કહતે હૈં,...' બહુ સારી વ્યાખ્યા કરી. સમજાણું કાંઈ? આમ વસ્તુ ભગવાને કહેલી, આત્મા આદિ બધી, લ્યો ને. નિઃશંક વસ્તુ પોતે પરમાનંદ ને અનંતગુણનો પિંડ (છે), એવું ભાન હોય તો નિઃશંક છે. પણ એવી નિઃશંકતા નથી ત્યાં શંકા છે. એટલે સ્વને જ પોતાનું માનવું નહિ, પણ પરને પોતાનું માનવું એવી શંકા છે. એ શંકાનું કાર્ય પરને (પોતાનું) માનવું એ ભાવ છે. અને પરને પોતાનું માને ત્યાં પર્યાયબુદ્ધિ હોય. હું છું એ બુદ્ધિ નથી અને શરીર હું છું એ બુદ્ધિ છે. અને શરીર હું છું, એવી બુદ્ધિવાળાને ભય ઉપજ્યા વિના રહેતો નથી. આહાહા..!

'ઉસકે સાત ભેદ હૈં...' લ્યો, એના સાત ભેદ પાડ્યા હવે. શંકાને ભય કઈ રીતે એની વ્યાખ્યા કરીને હવે એના સાત ભેદ પાડે છે.

મુમુક્ષુ :- આ ભય છે એમ તો ખ્યાલ...

ઉત્તર :- નક્કી કરીને કર્યું કે ભય આ રીતે છે. ભય કેમ છે શંકાના અર્થમાં? શંકાના સ્થાનને ભય પણ કેમ કહેવો? એમ જેને આત્મબુદ્ધિ નથી તેને પર્યાયબુદ્ધિ છે. અને શંકાનું કાર્ય જ એ કે પરને પોતાનું માનવું અને સ્વને પોતાનું માનવું નહિ. સમજાણું કાંઈ? સમજાય એવી ભાષા છે, હોં! સમજાય છે ને ગુજરાતી? આહાહા..!

એ સાત ભય છે. **'ઇસ લોકકા ભય,...'** જ્યાં પર્યાયબુદ્ધિ છે, શરીરબુદ્ધિ છે, અજીવબુદ્ધિ

છે, જીવબુદ્ધિ નથી. સમજાણું કાંઈ? પોતાનો ભગવાનઆત્મા અખંડાનંદ પરિપૂર્ણની અસ્તિ છે એની તો બુદ્ધિ નથી એટલે પરબુદ્ધિ થઈ. પરબુદ્ધિ થઈ એમાં આલોકનો ભય, પરલોકનો ભય, મરણનો ભય, અરક્ષાનો ભય, અગુપ્તિનો ભય, વેદનાનો ભય, અકસ્તામનો ભય. **'જિસકે યહ ભય હો ઉસે મિથ્યાત્વકર્મકા ઉદય સમજના ચાહિયે.'** કેમકે ઇ ચીજ એની નથી અને એની માની છે અને ત્યારે એને ભય ઊપજે છે. સમજાણું કાંઈ? ભય હોય તો. જાણીએ ત્યારે મિથ્યાત્વ હોય છે. **'સમ્યગ્દષ્ટિ હોને પર યહ નહીં હોતે.'** સમ્યગ્દષ્ટિ દ્રવ્ય સ્વભાવનું અસ્તિપણાનું ભાન થયે પરવસ્તુ મારી છે, એવું રહેતું નથી. તેથી તેને ભય રહેતો નથી.

'પ્રશ્ન :- ભયપ્રકૃતિકા ઉદય તો આઠવેં ગુણસ્થાન તક હૈ;...' મહારાજ! સમ્યગ્દર્શન થયું ત્યાં ભય નથી (એમ તમે) પાધરું બેસાડી દીધું. ભય અસ્થિરતા તો આઠમા ગુણસ્થાન સુધી હોય છે. અમે શાસ્ત્ર વાંચ્યા છે. શાસ્ત્રમાં એમ છે. તમે કહો છો, ચોથે ભય નથી. સમ્યગ્દષ્ટિને ભય નથી. અમે વાંચ્યું છે શાસ્ત્રમાં કે આઠમા સુધી ભય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? **'ઉસકે નિમિત્તસે સમ્યગ્દષ્ટિકો ભય હોતા હી હૈ, ફિર ભયકા અભાવ કૈસે?'** આપ ભયનો અભાવ કેમ કહો છો?

એનું **'સમાધાન :- યદ્યપિ સમ્યગ્દષ્ટિકે ચારિત્રમોહકે ભેદરૂપ...'** ચારિત્રમોહકે ભેદરૂપ **'ભયપ્રકૃતિકે ઉદયસે ભય હોતા હૈ.'** અસ્થિરતા થોડી હોય છે. **'તથાપિ ઉસે નિર્ભય હી કહતે હૈં, ક્યોંકિ ઉસકે કર્મકે ઉદયકા સ્વામિત્વ નહીં હૈ...'** એ ભયનો વિકલ્પ ઉઠ્યો એનું સ્વામીપણું નથી. એ એનામાં છે નહિ. એનામાં એ માનતો નથી એટલે એને ભય છે નહિ. સમજાણું કાંઈ?

'જયચંદભાઈ'! ભયભાવ થાય છે એને. પ્રકૃતિ હજી છેને માટે. એના નિમિત્તમાં જોડાય છે. પણ એ ભયભાવનો સ્વામી નથી એટલે પોતાનું નથી. એટલું. અને સ્વામી છે ચૈતન્ય શુદ્ધ એનો. એનો સ્વામી નથી માટે એને ભય છે એમ કહેવામાં આવતું નથી. આહાહા..! 'જયંતિભાઈ'! ભારે વાતું, ભાઈ! આહાહા..!

'કર્મકે ઉદયકા સ્વામિત્વ નહીં હૈ...' એટલે? ઉદય અને રાગ, બેયથી જ્યાં સ્વભાવ ભિન્ન છે એમ જ્યાં અનુભવમાં, પ્રતીતમાં આવ્યું છે, હવે એને ભય આવ્યો પણ અંદર એ મારો છે એમ તો થાતું નથી. એટલે એને ભય છે નહિ, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ભય હોવા છતાં ભય નથી?

ઉત્તર :- હોય તો આખો લોકાલોક છે. કેવળજ્ઞાનમાં લોકાલોક આવી ગયો? અહીં આવી જાય છે?

મુમુક્ષુ :- લોકાલોક નહિ, આ તો ભયની વાત છે.

ઉત્તર :- ઇ ઇ જ છે. ઇ બધું લોકાલોકમાં ગયું. સમજાણું કાંઈ? ભયનું જ્ઞાન તે પોતાનું છે. ભયનો ભાવ પોતાનો નથી. ભયનો ભાવ પોતાનો હોય તો સમ્યગ્દર્શન રહેતું નથી ત્યાં. કારણ કે વસ્તુમાં ભય નથી. ભય તો વિકૃતભાવ છે, મેલ છે, દોષ છે. એ દોષ વિનાની ચીજ આત્મા છે. એવા આત્માની જેને પ્રતીત અને ભાન થયું, એ ભયને પોતામાં માનતો નથી. માટે એ અભય છે.

પંડિતજી!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- હા. આહાહા..! સર્પ નીકળે ને બીજા ભાગે એમ ઇ પણ જરી આઘો ભાગે. કાળો નાગ નીકળે તો.

મુમુક્ષુ :- ઉંદરડી સૌથી પહેલા ભાગે.

ઉત્તર :- ખ્યાલમાં આવી જાય તો ભાગે. એનો અર્થ એમ. પેલામાં ખ્યાલમાં ન હોય. એમ આપણે એનો અર્થ લેવો ને. જુઓને! 'રામજીભાઈ' બેઠા હતા ને? 'રામજી પાનાચંદ' ને? આમ હેઠે મોટો સર્પ નીકળ્યો હતો. ચોપડો આમ હતો. આમ નીકળ્યો તોય ખબર નથી. પછી કહે, મોટો સર્પ છે. ક્યાંથી નીકળ્યો? અહીં રસ્તો નથી. તમારે અહીંથી વચ્ચેથી નીકળ્યો. ત્યારે એને ખબર પડી.

એમ જ્ઞાનીને ભયનો ભાવ, એને છે એમ કહેવાતું નથી. કારણ કે ભયના ભાવથી પૃથક્પણું જેનું જ્ઞાન છે, એનો ઇ છે, એમાં છે. સમજાણું કાંઈ? બીજી રીતે કહીએ તો એ ભયનું જ્ઞાન અને જ્ઞાનવાળો જે આત્મા, એના અસ્તિત્વમાં તો છે એવી નિઃશંકતા જ છે. સમજાણું કાંઈ?

'ઔર પરદ્રવ્યકે કારણ અપને દ્રવ્યસ્વભાવકા નાશ નહીં માનતા.' શું કહે છે? પરદ્રવ્યથી પોતાનો દ્રવ્યસ્વભાવ. કોઈ સર્પ નીકળ્યો, કોઈ ભીંત પડી, વાઘ આવ્યો. પણ એનાથી આત્મદ્રવ્યનો નાશ થાય એમ માને છે? નિર્ભય છે એની બે વાત કરી. એક તો ભયનો ભાવ હોવા છતાં તેનો સ્વામી નથી. એટલે પૃથક્ વર્તે માટે નિર્ભય છે. અને પરદ્રવ્યથી મારો નાશ થાય, એવું જ્ઞાનીને છે નહિ. માટે તે નિર્ભય છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? બહુ સ્પષ્ટ ઘણું કર્યું છે. 'જયચંદ્ર પંડિતે.'

'પરદ્રવ્યકે કારણ અપને દ્રવ્યસ્વભાવકા...' દ્રવ્યત્વભાવ, દ્રવ્યનો ભાવ જે આનંદ, જ્ઞાન ભાવ, અવિનાશી ભાવ, એની જે પર્યાય એનો પણ નાશ પરથી તો માનતો નથી. માટે પણ જ્ઞાની નિર્ભય છે. આહાહા..! **'પર્યાયકા સ્વભાવ વિનાશીક માનતા હૈ ઇસલિયે ભય હોનેપર ભી ઉસે નિર્ભય હી કહતે હૈં.'** શરીરનો નાશવાન સ્વભાવ જાણે છે. સમજાણું? અને ભય આવ્યો એ પણ મારો નથી એમ જાણે છે. એટલે એનાથી ભય છે નહિ. આહાહા..!

'ભય હોનેપર ઉસકા ઉપચાર ભાગના ઇત્યાદિ કરતા હૈ;...' જુઓ! આ ન કીધું? ભાગે પહેલો. ખ્યાલ આવી ગયો. બીજાને ખ્યાલ ન આવ્યો. દોડે. એય..! ખ્યાલમાં પહેલું આવી ગયું. ભાવ છે એ મારો નથી અને પરથી દ્રવ્યનો નાશ થાય, દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયનો નાશ થાય (એમ માનતો નથી). અવિનાશી પર્યાય છે. ભયનું જ્ઞાન છે એ જ્ઞાનનો પરને લઈને નાશ થાય, એમ જ્ઞાની માનતો નથી. સમજાણું કાંઈ? **'ભાગના ઇત્યાદિ કરતા હૈ;...'** ઇત્યાદિ એટલે? જરી રાડ પણ પડે. એ..! .... પેલો બીજો મિથ્યાદષ્ટિ હોય ઇ શાંતિથી બેસે પણ ખરો. અંદર વસ્તુ અખંડાનંદ પ્રભુ છે, એનું અજ્ઞાનીને પ્રતીત ને ભાન નથી. અને જ્ઞાનીને ભાન છે કે હું તો અખંડાનંદ પ્રભુ ચૈતન્ય છું. મારા દ્રવ્ય-ગુણનો તો નાશ નથી, પણ ભયના ભાવથી અને

સંયોગથી મારી નિર્મળ પર્યાયનો પણ નાશ નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ઇ વર્તમાનનું કહે છે. ભાગના ઇત્યાદિની વ્યાખ્યા. ભાગવું, બોલે, રાડ નાખે. એ..! એ તો બોલવાની ક્રિયા હોય એનો સ્વામી ક્યાં છે ઇ. દુનિયાને ભારે આકરું પડે. ગંભીર ભાવ છે. આકરાનો અર્થ વસ્તુનો સ્વભાવ ગંભીર છે. જ્ઞાની વર્તમાનમાં ભાગના ઇત્યાદિ કરે. **'વહાં વર્તમાનકી પીડા સહન ન હોનેસે વહ ઇલાજ (-ઉપચાર) કરતા હૈ...'** ગરી જાય ગોદડીમાં, ક્યાંક આમ થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- ભાગી જવું એ ઇલાજ છે?

ઉત્તર :- ઇ ભાગી જવું ઇત્યાદિ હોય છે, એટલું. એનો ઇલાજ પછી કહેશે. આ તો ભાગી જવું છે ઇત્યાદિ કરે. અને વર્તમાન પીડા સહન થતી નથી એટલે ભાગે, સંતાઈ જાય. લોઢાના ઓલામાં ગરી જાય.

મુમુક્ષુ :- ઇ એનો ઇલાજ છે ને?

ઉત્તર :- ઇલાજ એટલે એવું થઈ જાય છે, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ઈલાજ તો આત્મામાં રહેવાનું છે.

ઉત્તર :- આત્મામાં જ છે ઇ. પરમાં છે જ ક્યાં? બહારની ક્રિયામાં એ છે જ નહિ. પણ લોકો ભાળે છે કે નહિ? જુઓ! આણે કર્યું કે નહિ? લોઢાના તાકા નખાવ્યા. સર્પ ગરે નહિ એવું કર્યું, આમ કર્યું. સિંહ આવે નહિ એવું કર્યું. લોઢાના પાકા સળિયા નાખ્યા. લોઢાના સળિયા. એવું થવા છતાં, એવું દેખાવા છતાં તેનો એ સ્વામી નથી. એનું પૃથક્પણું એને વર્તે છે. આહાહા..! 'ચંદુભાઈ'! દવા કરવા આવે ઝટ દઈને.

મુમુક્ષુ :- .. રાડ પાડે.

ઉત્તર :- બોલે ઇ બીજો. રાડ જડની. ભય આવ્યો ઇ બીજો, પછી વળી બોલવાની વાત ક્યાં રહી? આહાહા..! ભગવાનઆત્મા પરિપૂર્ણ સ્વભાવે અસ્તિપણે જ્યાં પ્રતીતમાં, અનુભવમાં, ભાનમાં આવ્યું, હવે કહે છે કે એ ભાગવાની ક્રિયા અને ભય, બે એનામાં ક્યાં હતા? સમજાણું કાંઈ? ભારે. **'ઇલાજ (-ઉપચાર) કરતા હૈ વહ નિર્બલતાકા દોષ હૈ.'** 'અમરચંદભાઈ'! આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ચારિત્રનો દોષ છે.

ઉત્તર :- દોષ છે, નબળાઈનો દોષ છે, ઇ શ્રદ્ધાનો દોષ નથી. એની પોતાની નિઃશંકતા સ્વભાવ પ્રત્યે વર્તે એમાં ક્યાંય શંકાની ગંધ નથી. આહાહા..! સમજાણું?

'શ્રેણિકરાજા' લ્યો. નાખ્યા કેદખાને. હવે એ આવ્યો હતો છોડાવવા. એની માએ કહ્યું, અરે.. બેટા! તું જ્યારે જન્મ્યો ત્યારે તને ઉકરડે નાખી દીધો હતો. હેં! કારણ કે તારી ક્રૂર દૃષ્ટિ મેં દેખી હતી. જન્મતા. અને પેટમાં હતો ત્યારે માંસ માગ્યું હતું તારા બાપનું. ઇ ન આવ્યું એટલે મેં તને ઉકરડે નાખી દીધો હતો. ઉકરડો સમજ્યા? કુડા કા ઢેર. ઉકરડો. ત્યાં નાખી દીધો હતો. કૂકડો હતો. એણે તને ચાંચ મારી. કૂણું હોય એટલે. એની પીડા ને તું રોતો હતો. મારી પાસે તારા બાપ આવ્યા. બાળ જીવ ક્યાં? જન્મ્યો ત્યારે એની દૃષ્ટિ મેં ક્રૂર દેખી. અરે..! પહેલા પેટનો આમ ન નખાય. આમ શું કર્યું તેં આ? સમજાણું કાંઈ?

'શ્રેણિકરાજા' ઉકરડે ગયા. આમ ઉપાડ્યો. ભાઈ! તારે માટે આમ (કર્યું હતું). હેં..! અરે..! મારા પિતા આમ હતા? ઇ હાથમાં ખંજર લઈ અને જેલમાં નાખ્યા હતા ને? તોડવા જાય છે. ત્યાં આને એમ થાય છે કે આટલું કર્યું ને એમાં ખંજર લઈને આવે છે તો શું કરશે? હીરો ચૂસ્યો કે માથું ફોડ્યું, ગમે એમ. પણ અંદરમાં ભય નથી, હોં! ક્ષાયિક સમકિત છે. પંડિતજી! અસ્થિરતાના ભાગને જ્યાં સ્વભાવમાં ખતવતો નથી અને બાહ્યની ક્રિયાને જ્યાં અંતરમાં ખતવતો નથી, એને ભય-ફય છે ક્યાં? કોણે કીધું? નિર્ભય છે. આમ થાય છે ને? થાય છે એ જડની ક્રિયામાં. જરી ભયનો ભાવ આવ્યો એ તો ચારિત્રદોષમાં જાય છે. ઇલાજ કરે એટલે આમ મરવાનો ભાવ કર્યો. હીરો ચૂસ્યો ને? 'શ્રેણિકરાજા'. માથું પછાડ્યું. આ તો ક્ષાયિક સમકિત છે. એ વખતે જરી આમ કાંઈક ડંખ થઈ ગયો. શ્રદ્ધામાં એમ છે કાંઈ? ઇ વસ્તુ જ જ્યાં ભિન્ન પડીને ભાન થયા એ ભિન્નનો ભાવ અને એની ક્રિયા બહારની અજીવમાં રહી જાય, અંદરમાં વિભાવમાં રહી જાય, સ્વભાવમાં એને આવતી નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

'ઇસપ્રકાર સમ્યગ્દષ્ટિ સન્દેહ તથા ભયરહિત હોનેસે ઉસકે નિઃશંકિત અંગ હોતા હૈ.' આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ ભયરહિત અને શંકારહિત (હોય છે). એને નિઃશંકિત (અંગ હોય છે). આ નિઃશંક અંગની વ્યાખ્યા. સમ્યગ્દર્શનના નિઃશંક કિરણના અંગની આ વ્યાખ્યા. કહો, સમજાણું કાંઈ? સ્પષ્ટ ઘણું કર્યું છે. ઓહો..! વસ્તુ તો આવી છે. આહાહા..! એ નિઃશંકની વ્યાખ્યા થઈ. હવે કાંક્ષાની વ્યાખ્યા કરશે. કાંક્ષા કોને કહેવી? લ્યો! વખત થઈ ગયો.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)